

УДК 821.111-311.6.09(075.8)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.38.04>

Ольга БОЙНИЦЬКА, д-р філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-1506-1557

e-mail: o.boinitska@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СВОЄРІДНІСТЬ ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРІЇ У РОМАНІСТИЦІ Ч. ДІКЕНСА ТА В.М. ТЕКЕРЕЯ

Вступ. Аналізується специфіка осмислення історії та способів її репрезентації, інтерпретація історичних референцій у романах Ч. Дікенса "Барнебі Радж", "Повість про двоє міст" та "Історія Генрі Есмонда", "Ярмарок суєти" В.М. Текерея. Мета наукового пошуку полягає у визначенні своєрідності відтворення історії у цих романах. Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення проблем історії, взаємодії історії та літератури, еволюції жанру історичного роману в сучасному літературознавчому дискурсі.

Методи. Дослідження здійснене з використанням комбінованого підходу, який поєднує елементи історико-культурного, порівняльно-історичного й рецептивно-естетичного методів, жанрової та постмодерністської критики. Дослідницька стратегія також ґрунтується на методах семантичного, стилістичного, наратологічного, контекстуального, інтертекстуального та текстуального аналізу з елементами порівняльної типології.

Результати. Встановлено, що для історичних романів Ч. Дікенса характерні збалансоване співвідношення минулого й теперішнього, комплексне бачення закономірностей та історичних соціальних змін, ідеї вікторіанського прогресивізму, міфологізація історії. Підхід В.М. Текерея до зображення історичного минулого вирізняється увагою до соціального контексту та соціальної структури епохи. Особливостями його історичної романістики є суб'єктивність оповіді, зосередження на індивідуальному досвіді як формі переживання історії, поглиблення художнього психологізму, скептицизм, іронічна позиція автора.

Висновки. Ч. Дікенс і В.М. Текерей зробили вагомий внесок у розвиток жанру історичного роману. Наслідуючи традицію Вальтера Скотта, обидва автори доповнюють її новими художніми рисами та намічають подальші шляхи розвитку жанру. Вікторіанські романісти тлумачать історію насамперед у зв'язку з актуальними проблемами XIX ст. Водночас, вони встановлюють рівновагу між відтворюваним історичним періодом та його баченням із привілейованої позиції свого часу. Проаналізовані романи ставлять у центр зображення процес історичних змін. Визначне місце в традиції історичного роману посідають ті твори, в яких спостерігається прагнення до універсального в концептуалізації історії.

Ключові слова: історія, історичний роман, вікторіанська література, Чарльз Дікенс, Вільям Мейкпіс Текерей.

Вступ

Вальтерскоттівська романістика дала потужний імпульс для стрімкого розвитку історичної прози в англійській літературі XIX ст. За доби вікторіанства жанр історичного роману стає одним із найбільш популярних літературних жанрів. Усі провідні романісти епохи зверталися до художнього осмислення історії. Романи Ч. Дікенса "Барнебі Радж" та "Повість про двоє міст", а також "Історія Генрі Есмонда" та "Ярмарок суєти" В.М. Текерея належать до найкращих зразків вікторіанської історичної прози.

У статті "Після Вальтера Скотта: англійський історичний роман 1830–1840-х років" (Бойницька, 2024) ми окреслили основні характеристики історичної романістики Вальтера Скотта, простежили подальшу еволюцію жанру в доробку його перших послідовників (Дж.П.Р. Джеймса, В.Г. Ейнсворта, Е. Бульвер-Літтона, Ч. Кінгслі), визначили художні домінанти та основні напрями розвитку історичного роману в літературі ранньої вікторіанської доби. Наша розвідка є продовженням вивчення особливостей історичного роману в англійській літературі XIX ст. Її мета – визначення своєрідності відтворення історії в романістиці Ч. Дікенса і В.М. Текерея. Серед завдань нашого наукового пошуку – інтерпретація історичних референцій у творах цих авторів, аналіз специфіки осмислення історії та способів її репрезентації у вищезгаданих романах. Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення проблем історії, взаємодії історії та літератури, еволюції жанру історичного роману в сучасному літературознавчому дискурсі.

Останні десятиліття позначені сталим інтересом науковців до англійського історичного роману, що засвідчується широким колом досліджень, присвячених цій жанровій формі. Зарубіжне літературознавство приділяє чималу увагу вивченню вікторіанської історичної прози, а наявна дослідницька база представлена багатьма ґрунтовними працями.

Однією з помітних новітніх публікацій є монографія К. Кассіді "Twilight Histories: Nostalgia and the Victorian Historical Novel" (2023), у якій авторка досліджує історичні романи Е. Гаскелл, В. Текерея, Ч. Дікенса, Дж. Еліот та Т. Гарді, акцентуючи на специфіці втілення мотиву ностальгії в текстах, що описують події кінця XVIII – початку XIX ст. (Cassidy, 2023). До актуальних праць у цьому напрямі належить також робота Т. Брег'я "Space and Narrative in the Nineteenth-Century British Historical Novel" (2016), у якій автор аналізує нарративні структури та просторові моделі в романах В. Скотта, В.Г. Ейнсворта й Е. Бульвер-Літтона, приділяючи окрему увагу читацькому сприйняттю історичної прози того часу (Bragg, 2016).

У своїй монографії "The Historical Novel in Nineteenth-Century Europe: Representing Reality in History and Fiction" (2011) Б. Гамнетт зосереджується на еволюції жанру та причинах його популярності в європейських літературах XIX ст. Особливе місце займає аналіз творів таких авторів, як В. Скотт, Ч. Дікенс, Дж. Еліот, О. Бальзак, Г. Флобер, А. Мандзоні. Дослідник також детально розглядає особливості взаємодії художньої літератури з історіографічними підходами (Hamnett, 2011). Р. Максвелл у роботі "The Historical Novel in Europe, 1650–1950" (2009) досліджує розвиток жанру в історичній перспективі, простежуючи його становлення й трансформацію протягом трьох століть у британському, французькому та американському контекстах (Maxwell, 2009).

В українському літературознавстві творчості Ч. Дікенса та В.М. Текерея присвячено низку праць знаних українських науковців – К. Шахової (Шахова, 1970; 2003) та Д. Наливайка (Наливайко, 2006). У наукових розвідках останніх років вивчаються проблеми теорії жанру історичного роману, репрезентації історії у сучасній літературі, взаємодії фактуального та фікціонального, розглядаються особливості відображення історії у творах англійських письменників новітнього

© Бойницька Ольга, 2025

періоду (Бойніцька, 2016; 2017). У навчальному посібнику Н.Д. Білик "Англійський роман XIX ст.: Вальтер Скотт. Чарлз Дікенс. Роберт Луїс Стівенсон" (Білик, 2020) також приділено увагу специфіці вікторіанської історичної романістики, що свідчить про інтерес до теми у вітчизняному академічному середовищі.

Методи

Дослідження здійснене з використанням комбінованого підходу, який поєднує елементи історико-культурного, порівняльно-історичного й рецептивно-естетичного методів, жанрової та постмодерністської критики. Дослідницька стратегія також ґрунтується на методах семантичного, стилістичного, наратологічного, контекстуального, інтертекстуального та текстологічного аналізу з елементами порівняльної типології.

Результати

Аналіз своєрідності відтворення історії у романістиці Ч. Дікенса та В.М. Текерея доцільно розпочати з визначення тих жанрових характеристик історичного роману, які обидва автори наслідують у Вальтера Скотта – загальнознаного фундатора жанру. Знаний дослідник жанру історичного роману Георг Лукач (Georg Lukács) називає Вальтера Скотта першим письменником, який побачив історію не як зручне обрамлення для інсценування сучасного нарративу, а як особливий соціальний та культурний ландшафт (Lukács, 1962, р. 15–29). Досліджуючи розвиток суспільства через конфлікти у шотландських романах, Скотт ставить у центр оповіді персонажа, який певним чином пов'язує між собою різні соціальні групи (Lukács, 1962, р. 31–38). За Г. Лукачем, історичний роман оформлюється в творах Скотта, коли той відкриває на естетичному рівні, що історія є процесом, у якому минуле відіграє роль необхідної передумови для теперішнього.

У романах "веверлієвського циклу" визначаються такі найважливіші типологічні риси історичного роману, як гармонійне поєднання історичного факту з художнім вимислом, відтворення духу й атмосфери минулої епохи, універсальність конфлікту, його зв'язок із сучасністю. Минуле в романах В. Скотта "перекладається" мовою сучасності, однак зберігає при цьому свою оригінальність і відокремленість від теперішнього. Іншими словами, минуле залишається минулим, але стає зрозумілішим і більш близьким. Поза тим, у романістиці Вальтера Скотта формується найсуттєвіша складова жанру історичного роману – подвійна часова перспектива: погляд у минуле з точки зору теперішнього та погляд у теперішнє з точки зору минулого. Теперішнє можна збагнути, лише дивлячись назад у минуле, а розуміння минулого починається з усвідомлення його віддаленості та відмежованості у часі. Збалансованість часової перспективи – тобто, з одного боку, збереження історичної автентичності, а з іншого, інтерпретація минулого з сучасних позицій – надалі визначатиме найкращі зразки жанру історичного роману (Бойніцька, 2024, с. 13-14).

У великому творчому доробку Чарльза Дікенса є два історичні романи – "Барнебі Радж" (*Barnaby Rudge: A Tale of the Riots of Eighty*, 1841) та "Повість про двоє міст" (*A Tale of Two Cities*, 1859). Обидва відтворюють значущі для Англії революційні події. У романі "Барнебі Радж" – це антикатолицький бунт лорда Гордона в 1780 р., а в "Повісті про двоє міст" – Французька революція.

Помітною особливістю дікенсового способу відтворення історії є виразність в його історичних романах актуальних політичних референцій та натяків на сучасні авторові події, зокрема, на чартистський рух. Подекуди письменник експліцитно наголошує на паралелях та

зв'язку з сучасною йому епохою, як наприклад, на початку "Повісті про двоє міст": "То був найкращий час, то був найгірший час, то був вік мудрости, то був вік дурости, то була епоха віри, то була епоха невірства, то була година світла, то була година тьми, то була весна надії, то була зима безнадії; попереду у нас було все, попереду у нас не було нічого; ми всі простували на небо, ми всі простували в зовсім інший бік, – одно слово, період був остільки подібний до нашого часу, що дехто з найгласливіших авторитетів його наполягав на тому, що його треба приймати, як мірку для порівняння, і в доброму, і в лихому, тільки в найвищому ступені" (Дікенс, 1930, с. 3).

Акцентуючи увагу на імпліцитному теперішньому плані та на інтерпретації політичних референцій в історичних романах Дікенса (Hamnett, 2011), дослідники нерідко применшують значення в них, власне, історичного аспекту. Недооціненою при цьому залишається така особливість дікенсової історичної романістики, як комплексне бачення закономірностей та історичних соціальних змін.

У романах Дікенса наявне потужне відчуття переходу, відходу у минуле старої Англії. "Ставлення Дікенса до минулого є одним із найбільш складних у столітті, яке зазвичай осмислювало зміни крізь призму ностальгії в її різноманітних проявах. Яким би видатним реформатором Дікенс не був, в нього немає неприйняття "антикварної" спадщини. Образ "Крамниці старожитностей" у тій чи іншій формі присутній в усіх романах Дікенса [...]. Проте сам автор не поділяв притаманного цьому образу реакційного містицизму" (Simmons, 2020, р. 108). Позиція Дікенса обумовлена неоднозначністю перехідної епохи – періоду формування складного комплексу вікторіанських цінностей та ідей.

Автор роману "Барнебі Радж" наслідує Вальтера Скотта у багатьох аспектах, зокрема, у встановленні рівноважної часової перспективи, збалансованого співвідношення минулого й теперішнього. Відтворюючи картину минулого, Дікенс, подібно до Скотта, змішує антикварність з прогресивізмом. Історична подія у фокусі "Барнебі Раджа" – антикатолицькі масові заворушення, що стали найбільш руйнівними в Англії у XVIII ст. Дікенс зображує гордонівський бунт не як державний заколот або переворот, а насамперед як погром. У передмові до твору автор наголошує на релігійній демагогії як на проблемі, що єднає історичну подію із сучасністю. У ній Дікенс вбачає значну загрозу для суспільства свого часу. Бунт лорда Гордона – "гарний урок майбутнім поколінням. Гасла, котрі ми помилково називаємо релігійними, охоче декларуються людьми, в яких немає ніякого бога і які у своїй повсякденній діяльності нехтують найелементарнішими вимогами моральності та справедливості. Такі "релігійні" бунти спричинені нетерпимістю й жагою насильства, вони є позбавленими сенсу й жорстокими, вони просто – вибухи вкоріненого фанатизму! Цьому вчить нас Історія" (Dickens, 2012, р. 11). Наголошуючи на слові "Історія", написаному з великої літери, Дікенс надає проблемі узагальненого характеру й осмислює її в широкому історико-соціальному контексті. Історичні події, описані в романі, письменник співвідносить не стільки з чартистським рухом або ж іншими заворушеннями вікторіанських часів, скільки з анархічними тенденціями в сучасній цивілізації взагалі.

Примітно, що в романі "Барнебі Радж" Дікенс критично зображує такі недоліки соціальної системи, які здебільшого вже були реформовані на момент написання роману, що робить подібне відтворення суто "історичним". Роман Дікенса у своєрідний спосіб уславлює перемогу сучасного прогресу над "старими часами",

відбиваючи просвітницьке бачення історії, характерне також і для вікторіанського прогресивізму.

Історизм роману "Барнебі Радж" виявляється у відтворенні окремого історичного періоду, його співвіднесенні з сучасною авторові добою, а також в узагальненому символічному втіленні специфічного характеру перехідного моменту історії англійського суспільства. Разом із детальним зображенням історії Англії кінця XVIII ст. у романі простежується ключова ознака історичної прози – зображення життя людей у контексті формувального впливу історичних подій, як, наприклад, участь головного героя в Гордонових заворушеннях, що не лише визначає драматизм його долі, а й унаочнює, як історичні катаклізми формують особисту й соціальну ідентичність. "Барнебі Радж" є романом історичним, поезак у центрі зображення тут є сам процес історичних змін. Визначальним у романі є не стільки оптимістичне бачення минулого згідно з вікторіанським концептом прогресу, і не стільки ностальгичний опір змінам (зміни тлумачаться автором як неминучі та постійні), скільки усвідомлення необхідності "подолання" минулого для уможливлення руху вперед.

Історичні романи "Барнебі Радж" та "Повість про двоє міст" позначені тематичною єдністю. "Повість" написана під впливом "Історії французької революції" Томаса Карлайла (Carlyle, 2012). Зокрема, суголосним карлайлівському в романі Дікенса є біблійне, пророче бачення процесу відновлення, що безперервно діє в історії. Пошану Карлайлові Дікенс віддає вже на перших сторінках роману, зазначаючи в авторській передмові: "Я лествив собі надію, що мені вдасться внести дещо нове в зображення тієї грізної епохи, змалювавши її у доступній для широкого читача формі, адже, що стосується її філософського розкриття, навряд чи можливо додати що-небудь до визначної книги містера Карлайла" (Dickens, 2005, с. 7).

У цьому романі Дікенс міфологізує історію, вибудовуючи з події певну міфічну модель з метою проілюструвати її вплив на життя як соціальних груп, так і окремих індивідів. Тут слід зазначити, що дікенсова "Повість" є одним із перших історичних романів, що в ньому основним рушієм подій виступають соціальні групи, а саме, аристократія та простолюди. Водночас, письменник фокусує увагу й на окремих індивідуальних образах. Приміром, центральний персонаж Чарльз Дарней за усіма характеристиками є типовим "веверлієвським" героєм. Дікенс "приймає від Скотта тему приватної особистості, яка опинилася, попри свою волю та наміри, у великому історичному русі" (Lindsay, 1962, р. 97).

У "Повісті про двоє міст" Дікенс розгортає бачення революції як міфу про відродження, показуючи в романі шлях не лише окремої людини, а й всього суспільства, що проходить крізь страждання, хаос та жертви до переродження. Письменник не висловлює ні схвалення, ні засудження революції, не пропонує прямих оцінок. Це – споглядальний та естетичний, радше ніж активний та політичний погляд на історію. У романі революція зображена як неминучий крах, однак вона також є й щасливим поворотом, який надав нового життя мертвому суспільству.

Вільям Мейкпіс Текерей посідає визначне місце в історії жанру англійського історичного роману насамперед як автор "Історії Генрі Есмонда" (*The History of Henry Esmond*, 1852) – одного з найзначніших історичних романів, написаних після Вальтера Скотта. Георг Лукач звинувачував Текерея у необмеженому скептицизмі, який заважає письменникові бачити будь-який сенс в історії (Lukács, 1962, р. 168). Однак, попри цей скептицизм та іронію, постійне повернення Текерея до історичної

тематики в художніх творах, до питань історії у критичних працях засвідчує сталий інтерес автора "Ярмарку суєти" та "Генрі Есмонда" до пошуку сенсу й значення історії. Серйозність інтересу Текерея до минулого виявляє себе у творах, в яких автор звертається до проблем, що стосуються ролі особистості в історії, дії причинно-наслідкових зв'язків, випадковостей та іронії історії.

В історичних романах Текерея зосереджується не лише на традиційних елементах минулого – аристократичних іменах, звичаях, декораціях та видовищних поворотах долі. Значно важливішим для нього є глибоке занурення в соціальну структуру епохи: уважне спостереження за всіма прошарками суспільства, аналіз їхньої взаємодії та критичне осмислення функціонування різноманітних інституцій. Саме ця прискіплива увага до соціального контексту і вирізняє Текерея як історичного романіста.

Текерей розвиває традицію школи культурної історії, яка зберігає особливу значущість і для сучасної історіографії. Інтерес Текерея до культурної історії, своєю чергою, є відгуком письменника на стрімкий розвиток вікторіанської історіографії й, зокрема, на праці Томаса Бабінгтона Маколея – одного з найбільш впливових вікторіанських соціальних істориків.

Т.Б. Маколей пропагує т. зв. вігську історіографію, чи інакше – "вігську інтерпретацію історії" (Butterfield, 1981), яка прочитує минуле як пролог до теперішнього, а "Славу революцію" – як кульмінацію англійської історії, момент, коли темне феодальне минуле поступилося місцем гармонійному розвитку індустріальної та комерційної епохи. Маколей дуже пишається англійською конституцією та поділяє з багатьма вікторіанцями захоплення матеріальним прогресом у XIX ст. (Бойніцька, 2024, с. 12).

"Історія Англії" Т.Б. Маколея (Macaulay, 2019) відзначається блискучою літературною майстерністю, оригінальним вишуканим стилем, видається рекордними накладками і перекладається майже всіма європейськими мовами. Перша частина п'ятитомної праці, опублікована наприкінці 1848 року, сягає не меншого рівня популярності, ніж тогочасні історичні романи, у тому числі й "Ярмарок суєти", що вийшов у світ кількома місяцями раніше. Текереївський "Генрі Есмонд", який з'явиться у 1852 р., стане своєрідним змаганням із Маколеем, спробою письменника повернути дещо втрачений інтерес читацької аудиторії до художньої історичної прози.

"Історія Генрі Есмонда, есквайра, полковника служби її Величності королеви Анни, написана ним самим" (Thackeray, 2024) виходить у розкішній палітурці, в типографському оформленні "під давнину", з антикварними затемненнями та потертістю, приваблюючи читачів уже самим зовнішнім виглядом. Книга оповідає історію героя, яка розгортається на тлі бурхливих подій в Англії кінця XVII – початку XVIII ст. – періоду англійської Реставрації та правління королеви Анни.

Взаємовідносини Текерея й Маколея, безперечно, виходять за межі конкуренції двох успішних літераторів та стосуються насамперед спільних ідей і поглядів щодо історії, історіографії та історичної романістики. Не випадково роман "Генрі Есмонд" написаний у формі "Історії" за моделлю праці Маколея. У своїх листах Текерей зазначає, що робота над "Історією Генрі Есмонда" для нього є настільки ж важкою, наскільки для Маколея була робота над "Історією Англії" (Thackeray, 1946, р. 38).

Текерей з однаковим скептицизмом оцінює як минуле, так і теперішнє. Його позиція щодо минулого в "Генрі Есмонді" виявляється як амбівалентна суміш ностальгії та критичного неприйняття. У цьому

відношенні роман Текерея контрастує з працею Маколея, оскільки досліджує ті вади й пороки, які вікторіанська доба отримала у спадок від минулого. З одного боку, Англія, безперечно, встала на шлях прогресу, але з іншого, – перетворилась на "ярмарок суєти". "Генрі Есмонд" не є епічним уславленням героїчного минулого нації, а натомість – критичним відтворенням XVIII ст. й століття XIX як його продовження. Текерей розвінчує "вігську інтерпретацію історії" як один із міфів вікторіанської епохи.

На перший погляд, "Генрі Есмонд" може здаватися нетиповим як для вікторіанського, так і для історичного роману, адже в його центрі перебуває не масштабна історична подія, а радше особиста доля героя, його почуття, моральні сумніви й любовна лінія. Проте, на нашу думку, саме вихід за межі суто історичних подій, зосередження на індивідуальному досвіді як формі переживання історії і робить цей твір історичним романом у глибокому сенсі. У романі особиста історія Генрі Есмонда не ізольована від великого історичного тла – навпаки, вона переплітається з політичними подіями доби Стюартів, релігійними конфліктами, ідеями вірності та честі, які формують його вибір, цінності та ідентичність. Таким чином, індивідуальне переживання постає як форма осмислення колективного досвіду, а це – одна з головних рис історичного роману в традиції Вальтера Скотта.

Власне, текерейський концепт історії й особистості суголосить з концепцією Скотта тим, що обидва автори репрезентують історію не лише як зовнішнє тло, а як живу силу, яка формує людину – її характер, її вибір, її моральність. У Скотта історичне тло завжди тісно пов'язане з особистими драмами героїв; у Текерея – те саме: історія не віддалена, вона проживається через приватний досвід. Саме тому "Генрі Есмонда" можна трактувати як історичний роман – не через відтворення масштабних подій або наявність історичних персоналій, а через органічне поєднання особистого з історичним.

У широкій перспективі Текерей співвідносить історію з двома іншими реальностями – із життям суспільства та з життям окремої людини. "Есмонд" посідає визначне місце в традиції англійського історичного роману завдяки прагненню до універсального в концептуалізації історії, тенденції до зміщення фокусу з історичних подій до бачення "одвічного", втіленого чи-то в константах повсякденного життя, чи-то в особистих почуттях та стосунках.

Есмонд – герой зі схильною до рефлексії свідомістю – намагається осягнути значення історії й свого власного досвіду. "Есмонд є одним із перших у літературі героїв – за ним слідуватимуть Марлоу, Стрезер та Марсель, які осмислюють і намагаються впорядкувати, подібно до митця, фрагменти досвіду, розкидані навколо них анархічним світом. Будуючи роман у формі мемуарів, написаних Есмондом у відставці, Текерей увиразнив перцепційну структуру його світу: з одного боку, злочини та безглуздя історії, осмислені з позиції Просвітництва; з іншого боку, синтезуюча уява інтелектуала або митця, близька до тієї, що з'явиться в модерністській літературі. Текерей стоїть на помежів'ї класичного та модерного історичного роману, позаяк він нарешті артикулює міф XIX ст. про світ та "я", про історію та свідомість" (Sanders, 1978, p. 145–146).

Близьким до історичного роману принципово нового типу, власне, до постмодерної історіографічної художньої прози є роман "Ярмарок суєти" (*Vanity Fair*, 1848). Історичний стрижень, навколо якого розгортаються події роману, – наполеонівські війни, а надто, останній великий бій і вирішальна поразка французького імператора – битва при Ватерлоо 18 червня 1815 року. Знову-таки,

серед літературознавців немає єдиної думки щодо того, чи можна вважати "Ярмарок суєти" романом історичним, позаяк значні історичні події, до яких апелює твір, для Текерея є лише ще одним проявом "суєти" (Greig, 1950, p. 78). Водночас, вважати цей твір історичною прозою дає змогу наявність таких типових рис історичного роману, як втручання історії в романний сюжет, зв'язок історії та долі персонажів, детальне зображення побуту та звичаїв, відтворення численних прикмет історичного часу, як наприклад згадки про битву під Ватерлоо, сцени з біржовими спекуляціями, описи світських розваг, тогочасної моди, відтворення повсякденного життя англійського середнього та вищого класів початку XIX ст.

На наш погляд, "Ярмарок суєти" є історичним не стільки в традиційному, скільки в сучасному значенні. Такі риси, як демонстративна суб'єктивність оповіді, значне поглиблення художнього психологізму, скептицизм, іронічна позиція автора та, головне, специфіка відтворення історії в "Ярмарку суєти" істотно наближує роман Текерея до історіографічного роману кінця XX – початку XXI ст.

Автор "Ярмарку суєти" не хетує історичною достовірністю. Окрім точних деталей та фактів у романі показано вплив значних історичних подій на життя суспільства. Битва при Ватерлоо іронічно подається як відправна точка сюжету: "Таку самоту й муки терпіло це ніжне серденько [Емілії], коли в березні 1815 року Наполеон висів на берег у Каннах, Людовік XVIII утік, уся Європа захвилювалася, фунт упав, і старий Джон Седлі збанкрутував" (Текерей, 2003, с. 159). Історична подія стає зворотним моментом у житті більшості персонажів: Джордж Осборн гине, залишивши Емілію вдовою; ця втрата, своєю чергою, зумовлює поступові зміни в характері героїні; Доббін повертається з війни морально зміцнілим і зближується з Емілією; навіть Бекі Шарп опосередковано відчуває наслідки змін, пов'язаних із війною. Так чи інакше, події при Ватерлоо залишають відбиток у свідомості кожного з них і впливають на перебіг їхніх долі.

У романі немає батальних сцен. Про велику історичну подію автор повідомляє стримано, лаконічно, на противагу поширеним у тогочасній літературі пафосним і романтизованим описам. Грандіозна баталія в романі Текерея стає якнайкращим тлом для зображення суєти й марнославства дрібних людей. Епохальна подія лишень відлунує в атмосфері англійських світських салонів: "Усі наші приятелі брали участь у цій великій сутичці і билися, як належить чоловікам. Цілий день, поки жінки молилися за десять миль від поля битви, безстрашна англійська піхота зустрічала й відбивала шалені атаки французької кінноти. Ворожі гармати, гуркіт яких чуно було в Брюсселі, нищили лави англійців, падали вбиті, але ті, що лишилися живими, ще завзятіше ставали плече до плеча. Надвечір ненастанні атаки, які вони так мужньо зустрічали й відбивали, почали слабнути. Або французи мали ще якихось ворогів, крім англійців, або готувалися до останнього удару. І ось нарешті той удар почався: на пагорб Сен-Жан рушили колони імператорської гвардії, щоб одним ударом змести англійців з височини, яку ті тримали цілий день; незважаючи ні на що, немов не чуючи гуркоту артилерії, що метала на них смерть з англійських позицій, темні хвилясті колони підступали все ближче. Вони вже майже досягли вершини, коли раптом почали вгинатись і розпадатися. Тоді спинились, усе ще грудьми до пострілів. І тут англійські полки ринули вперед зі своїх позицій, звідки ворогові так і не пощастило їх вибити, а гвардія повернулася і кинулася тікати" (Текерей, 2003, с. 283-284).

Таким чином, у "Ярмарку суєти" Текерей не описує історичну подію, а насамперед досліджує її наслідки у приватному житті персонажів. Історія виявляє себе не на полі бою, а коли раптово втручається в побут звичайних людей. Письменник дає можливість читачам відчути, як історія "проживається" тими, хто не бере безпосередньої участі в масштабних подіях.

Дискусія і висновки

Слідом за Вальтером Скоттом вікторіанські історичні романи звертаються до різноманітних періодів британської та європейської історії, однак найбільше їх цікавить історія не надто давня – період Французької революції та наполеонівських воєн. Англійські історичні романи середини XIX ст. тлумачать історію насамперед у зв'язку з актуальними проблемами свого часу.

Найкращі зразки вікторіанської історичної прози, до яких належать романи Чарльза Дікенса та Вільяма Текерей, об'єднані прагненням авторів до встановлення рівноваги між відтвореним минулим періодом та його репрезентацією із позицій сучасності.

Художнє осмислення історичних подій XVIII – початку XIX ст. надає вікторіанцям змогу проілюструвати прогресивні зміни, уславити перемогу сучасного прогресу над "старими часами", відбиваючи у такий спосіб просвітницьке бачення історії, характерне також і для вікторіанського прогресивізму, як наприклад, у романі Чарльза Дікенса "Барнебі Радж".

Проаналізовані романи ставлять у центр зображення сам процес історичних змін, демонструють таку важливу характеристику жанру, як відтворення життя персонажів історично, тобто у світлі формувального впливу історії. Визначне місце в традиції історичного роману посідають ті твори, в яких спостерігається прагнення до універсального в концептуалізації історії, як-от в "Історії Генрі Есмонда", а також комплексне бачення закономірностей історичного розвитку та соціальних змін, як у романі "Барнебі Радж", в якому проблема релігійної демагогії набуває узагальненого звучання й співвідноситься з анархічними тенденціями сучасної цивілізації.

У своєму баченні історії Дікенс значною мірою орієнтується на концепцію Томаса Карлайла. У "Повісті про двоє міст" ця позиція знаходить художнє втілення у формі міфологізованого образу історії: революція постає як міф про відродження, а загальний авторський погляд на історичні події набуває споглядального й естетичного характеру, радше ніж активного чи політичного.

Якщо Дікенсові близькі ідеї Т. Карлайла, то для Текерей авторитетом є інший вікторіанський історіограф – Т.Б. Маклей, з яким письменник полемізує в "Історії Генрі Есмонда", критикуючи "вігську інтерпретацію історії". Текерей критично відтворює XVIII ст. й століття XIX як його продовження. Для нього характерна рівновіддаленість у ставленні як до минулого, так і до сучасності, – обидва періоди оцінюються автором з однаковим скептицизмом.

Підхід Текерей до зображення історичного минулого вирізняється уважним ставленням до соціального контексту та соціальної структури епохи. Особливе місце в його романах посідають проблеми, пов'язані з роллю особистості в історії, дією причинно-наслідкових зв'язків, випадковостей та іронії історії.

Важливою особливістю романів Текерей є зміщення фокусу з історичних подій як таких на індивідуальний досвід персонажів, через який і "проживається" історія. Це наближує романістику Текерей до традиції Вальтера Скотта, з її поєднанням особистого та загальноісторичного вимірів.

Аналіз вікторіанської історичної романістики дає можливість побачити напрям, яким рухатиметься історичний роман в англійській літературі у своєму подальшому розвитку. На нашу думку, цей шлях бере початок від текерейського "Ярмарку суєти" – історичного роману, загалом не дуже типового для історичної романістики XIX ст., але близького до історіографічної прози поміжвів'я XX-XXI ст., завдяки таким рисам, як демонстративна суб'єктивність оповіді, глибокий психологізм, іронія та світоглядний скептицизм.

Джерела фінансування. Фінансування забезпечено Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Список використаних джерел

- Білик, Н. Д. (2020). *Англійський роман XIX ст.: Вальтер Скотт. Чарльз Дікенс. Роберт Луїс Стівенсон*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. https://drive.google.com/file/d/1PSCGD-HXQ3NSwhTY021_LMIXJbtqJvbZ/view
- Бойницька, О. С. (2016). *Англійський історіографічний роман кінця XX – початку XXI ст.: філософія жанру*. Видавець Карпенко В.М.
- Бойницька, О. С. (2017). *Англійський історіографічний роман поміжвів'я XX-XXI століття: генеза та жанрові модифікації* [Неопубл. дис. д-ра філол. наук]. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Бойницька, О. (2024). Після Вальтера Скотта: англійський історичний роман 1830–1840-х років. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 2(36), 10–15. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.36.02>
- Дікенс, Ч. (1930). *Повість про двоє міст*. (М. Сагарда, пер. з англ.). Книгоспілка.
- Наливайко, Д. (2006). *Теорія літератури й компаративістика*. Вид. дім Києво-Могилянська академія.
- Текерей, В. (2003). *Ярмарок суєти: Роман без героя*. (О. Сенюк, пер. з англ.). Фоліо.
- Шахова, К. (1970). Смукот і сміх Чарльза Дікенса. *Всесвіт*, 6, 126–130.
- Шахова, К. (2003). Передмова. В. Текерей *Ярмарок суєти: Роман без героя*. (О. Сенюк, пер. з англ.). Фоліо.
- Bragg, T. (2016). *Space and Narrative in the Nineteenth-Century British Historical Novel*. Routledge.
- Butterfield, H. (1981). *The Whig Interpretation of History*. University of New South Wales Library.
- Carlyle, T. (2012). *The French Revolution*. Courier Corporation.
- Cassidy, C. (2023). *Twilight Histories: Nostalgia and the Victorian Historical Novel*. Brill.
- Dickens, Ch. (2005). *A Tale of Two Cities*. Prestwick House Inc.
- Dickens, Ch. (2012). *Barnaby Rudge*. An Anno Domini Public Domain Production.
- Greig, J.Y.T. (1950). *Thackeray: A Reconsideration*. Oxford University Press.
- Hamnett, B. (2011). *The Historical Novel in Nineteenth-Century Europe: Representations of Reality in History and Fiction*. Oxford University Press.
- Lindsay, J. (1962). *Barnaby Rudge*. In J.J. Gross, G. Pearson (Eds.), *Dickens and the Twentieth Century* (pp. 91–121). University of Toronto Press.
- Lukács, G. (1962). *The Historical Novel*. Random House Trade.
- Macaulay, T.B. (2019). *History of England*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/1468/pg1468-images.html>
- Maxwell, R. (2009). *The Historical Novel in Europe, 1650–1950*. Cambridge University Press.
- Sanders, A. (1978). *The Victorian Historical Novel: 1840–1880*. Palgrave Macmillan.
- Simmons, J. C. (2020). *The Novelist as Historian: Essays on the Victorian Historical Novel*. Mouton.
- Thackeray, W. (1946). The Letters and Private Papers of William Makepeace Thackeray. In Gordon N. Ray (Ed.), *William Makepeace Thackeray* (Vol. III). Harvard University Press.
- Thackeray, W. (2024). *The History of Henry Esmond, Esq., a Colonel in the Service of Her Majesty Queen Anne*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/2511/pg2511-images.html>

References

- Bilyk, N. D. (2020). *English novel of the 19th century: Walter Scott. Charles Dickens. Robert Louis Stevenson*. Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian]. https://drive.google.com/file/d/1PSCGD-HXQ3NSwhTY021_LMIXJbtqJvbZ/view
- Boinitska, O. S. (2016). *The English Historiographic Novel of the Turn of the 20th – 21st centuries: Philosophy of the Genre*. Karpenko V. Publisher [in Ukrainian].
- Boinitska, O. S. (2017). *The English Historiographic Novel of the Turn of the 20th – 21st centuries: Genesis and Modifications of the Genre* [Unpublished doctoral dissertation]. Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].

Boinitska, O. (2024). After Walter Scott: The English Historical Novel of the 1830s – 1840s. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies. Linguistics. Folklore Studies*, 2(36), 10–15 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.36.02>

Bragg, T. (2016). *Space and Narrative in the Nineteenth-Century British Historical Novel*. Routledge.

Butterfield, H. (1981). *The Whig Interpretation of History*. University of New South Wales Library.

Dickens, Ch. (1930). *A Tale of Two Cities*. (M. Sagarda, Trans.). Knygospilka [in Ukrainian].

Dickens, Ch. (2005). *A Tale of Two Cities*. Prestwick House Inc.

Dickens, Ch. (2012). *Barnaby Rudge*. An Anno Domini Public Domain Production.

Carlyle, T. (2012). *The French Revolution*. Courier Corporation.

Cassidy, C. (2023). *Twilight Histories: Nostalgia and the Victorian Historical Novel*. Brill.

Greig, J.Y.T. (1950). *Thackeray: A Reconsideration*. Oxford University Press.

Hannett, B. (2011). *The Historical Novel in Nineteenth-Century Europe: Representations of Reality in History and Fiction*. Oxford University Press.

Lindsay, J. (1962). *Barnaby Rudge*. In J.J. Gross, G. Pearson (Eds.), *Dickens and the Twentieth Century* (pp. 91–121). University of Toronto Press.

Lukács, G. (1962). *The Historical Novel*. Random House Trade.

Macaulay, T.B. (2019). *History of England*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/1468/pg1468-images.html>

Maxwell, R. (2009). *The Historical Novel in Europe, 1650–1950*. Cambridge University Press.

Nalyvaiko, D. (2006). *Literary Theory and Comparative Literary Studies*. Kyiv-Mohyla Academy [in Ukrainian].

Sanders, A. (1978). *The Victorian Historical Novel: 1840–1880*. Palgrave Macmillan.

Shakhova, K. (2003). Introduction. W. Thackeray *Vanity Fair: A Novel without a Hero*. (O. Senuk, Trans.). Folio [in Ukrainian].

Shakhova, K. (1970). The Sorrow and Laughter of Charles Dickens. *Vsesvit*, 6, 126–130 [in Ukrainian].

Simmons, J. C. (2020). *The Novelist as Historian: Essays on the Victorian Historical Novel*. Mouton.

Thackeray, W. (1946). The Letters and Private Papers of William Makepeace Thackeray. In Gordon N. Ray (Ed.), *William Makepeace Thackeray*. (Vol. III). Harvard University Press.

Thackeray, W. (2024). *The History of Henry Esmond, Esq., a Colonel in the Service of Her Majesty Queen Anne*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/2511/pg2511-images.html>

Thackeray, W. (2003). *Vanity Fair: A Novel without a Hero*. (O. Senuk, Trans.). Folio [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 28.05.25
Прорецензовано / Revised: 28.06.25
Схвалено до друку / Accepted: 30.09.25

Olga BOINITSKA, DSc (Philol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-1506-1557
e-mail: o.boinitska@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF HISTORICAL REPRESENTATION IN THE NOVELS OF CH. DICKENS AND W.M. THACKERAY

Background. *The article examines the specificity of conceptualizing history and its modes of representation, as well as the interpretation of historical references in Charles Dickens's novels "Barnaby Rudge" and "A Tale of Two Cities", and William Makepeace Thackeray's "The History of Henry Esmond" and "Vanity Fair". The aim of the study is to identify the distinctive features of historical representation in these novels. The relevance of the research is determined by the need to explore issues of history, the interaction between history and literature, and the evolution of the historical novel genre within contemporary literary discourse.*

Methods. *The research employs a combined methodological approach that integrates elements of historical-cultural, comparative-historical, and reception-aesthetic methods, along with genre and postmodernist criticism. The analytical strategy also draws on semantic, stylistic, narratological, contextual, intertextual, and textual analysis, incorporating elements of comparative typology.*

Results. *It has been established that Charles Dickens's historical novels are characterized by a balanced correlation between the past and the present, a comprehensive vision of historical and social change, ideas of Victorian progressivism, and the mythologization of history. William Makepeace Thackeray's approach to depicting the historical past is marked by close attention to the social context and the social structure of the period. The distinctive features of his historical fiction include the subjectivity of narration, a focus on individual experience as a form of engaging with history, a deepened psychological realism, skepticism, and the author's ironic stance.*

Conclusions. *Charles Dickens and William Makepeace Thackeray made a significant contribution to the development of the historical novel. While following the tradition of Walter Scott, both authors enriched it with new artistic features and outlined further directions for the genre's evolution. As Victorian novelists, they interpret history primarily in relation to the pressing issues of the nineteenth century. At the same time, they maintain a balance between the historical period represented and its perception from the privileged vantage point of their own time. The novels under analysis place the process of historical change at the centre of representation. A prominent place within the tradition of the historical novel is occupied by those works that strive for a universal conceptualization of history.*

Keywords: *history, historical novel, Victorian literature, Charles Dickens, William Makepeace Thackeray.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.